

схованки нікуди не зникла й хоч зазнала певних трансформацій, існує в різних варіантах скрізь. Вона може називатися інакше, але мати відмінний речитатив того, хто жмуриється, чи залишається однією з найулюбленіших дитячих ігор.

Стосовно пошуків історичних коренів ігрових явищ, то можна лише вітати такі намагання і спроба пов'язати гру «хобра-хобра» з навалюю аварів (обрів) є оригінальною, тим більш, що варіанти гри поширені від Карпат до Поділля. Ми навели лише кілька її варіантів з багатьох, які вже відомі й які ще чекають в архівних сховищах свого дослідника. Щодо повного корпусу ігор названої вище справи, то ми плануємо його опублікувати, що буде певним внеском у джерельну базу вивчення традиційної ігрової культури українців.

1. Борисенко В. З історії української етнології // *Українська етнологія*. – К., 2007.
2. Старков В. Корпус опублікованих джерел дослідження традиційної ігрової культури населення України // *Університет*. – 2013. – № 3.
3. Старков В. «Діаспорний» внесок у джерельну базу традиційної ігрової культури українців (Олекса Вересай та Степан Килимник) // *Наукові записки ІВАД НАНУ*. – Т. 29. – 2014 (у друці).
4. Вороний О. *Звичаї нашого народу: Етнографічний нарис у 2 т.* – Мюнхен, 1958 [Т. 1]; 1966 [Т. 2].
5. Килимник С. *Український рік у народних звичаях в історичному освітленні в 5 т.* – Вінніпег; Торонто, 1955 [Т. 1]; 1959 [Т. 2]; 1962 [Т. 3]; 1957 [Т. 4]; 1963 [Т. 5].
6. Шкрумеляк Ю.А. *Про дитячу гру «Хобра-хобра!»* // *Народна творчість та етнографія*. – 1958. – № 4.
7. Сумцов Н.Ф. *Предисловіє* // *Іванов П. Ігри крест'янських дітей*. – Х., 1889.
8. Свидницький А. *Великдень у подолян (По поводу «Быта подолян» Шейковского. Выпуск 1-й 1860 г. Киев)* // *Основа*. – 1861. – Ноябрь–декабрь.
9. Відділ рукописних фондів Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнології ім. М. Рильського. – Ф. 1–6. – Спр. 498.

Starkov V.А. Children's game «khobra-khobra»: the sources aspect. Children's game «khobra-khobra» and Ukrainian space and time parallels of this game are represented in this articles. The sources aspect of this traditional game is considered.

Key words: game, traditional play culture, source base.

Н. В. Жмуд

ОБРАЗ «ЧУЖОГО» У СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНЦІВ СУЧАСНОЇ ВІННИЧЧИНИ (за матеріалами польових досліджень)

У статті, за результатами етнографічних польових студій, простежено вияви образу «чужого» у соціокультурному просторі українців сучасної Вінниччини.

Ключові слова: «чужий», соціокультурний простір, українці, Вінниччина, польові дослідження.

Опозиційна система «свій»–«чужий» стала для українців основою світосприйняття, з огляду на ряд чинників. По-перше, перманентним розвитком української культури у площині дихотомії Схід/Захід, слов'яно-православного та латино-католицького світів, візантинізму й європеїзму. По-друге, перебуванням у складі «закритої» до зовнішніх міжкультурних контактів радянської системи, яка породила деконструктивний анахронізм щодо монокультурності української спільноти у соціальному, конфесійному та етнічному вимірах. Відтак, в розрізі етноцентризму та пасивно-ізолюваного індивідуалізму як базової ментальної парадигми ми отримали, з одного боку, вузькі та

поверхові конотації «чужості», з іншого – фобії народу щодо своєї спроможності етно- та націєтворення.

Однак сьогодення диктує нові стратегії вивчення взаємовідносин «свого»/«чужого». Так, через виклики глобалізації, необхідність самозбереження виразного історико-етнографічні регіони, які, за різним рівнем соціально-економічного та культурно-історичного розвитку, є тими унікальними ментальними конструктами, що дозволяють розгорнути широкий дискурс у когнітивній парадигмі «свій–чужий» [1]. Крім цього, можливість конструювати свою ідентичність породжує у соціокультурному просторі нові площини й образи, що можуть класифікуватися як «чуже».

Необхідність студіювання виявів «чужості» у регіональному вимірі зумовила потребу в розробці запитальника й організації секцією етнології Інституту історії, етнології та права Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського ряду викладацько-студентських етнографічних експедицій у різні населені пункти Вінниччини. Протягом 2010–2014 рр., шляхом стаціонарних експедицій, були опитані мешканці сіл Миколаївка Козятинського р-ну, Вінницької обл. (2011 р., українсько-чеські відносини), Мурафа Шаргородського р-ну, Вінницької обл. (2011–2013 рр., українсько-польські відносини), Довжок та Оксанівка Ямпільського р-ну, Вінницької обл. (2012 р., українсько-молдавські відносини) та м. Вінниця (2010–2014 рр., полікультурні відносини). Маршрутні та кушові експедиції дали змогу обстежити 25 районів Вінницької обл. Загальна кількість інформаторів, за результатами всіх опитувань, склала понад 1000 осіб, серед яких переважають українці за етнічною і християни за конфесійною приналежністю [2].

Так, у розряд «чужих» віднесено представників інших рас та етносів, на основі певних антропологічних рис (основним критерієм став колір шкіри). Проживання на етнічній території автоматично номінує українців «своїми», хоча при цьому «чужими» називають мешканців інших сіл/міст. Рівень збереження культури і мови зараховує діаспору до «своїх» або «інших».

Через призму подій в Автономній Республіці Крим та на Сході України протягом 2014 р., у ставленні до росіян виразилася тенденція від форми байдужості чи певної неприязні – до яскраво вираженої агресії. Найпоширенішими відповідями стали: «вони напали на нас», «вони воюють проти нас», «допомагають терористам», «більшість росіян підтримують агресорську політику Путіна проти нас» тощо. Виразно прочитується чітка диференціація росіян на «чужих» і «своїх». До «своїх» українці зараховують, насамперед, тих росіян, хто підтримують, по-перше, цілісність України, по-друге, її проєвропейський вибір. До групи «чужих»/«ворогів» потрапили громадяни України, які схвалюють політику сепаратизму на Донбасі. Підвищений рівень «чужості» демонструє активна вербальна (анекдоти, речівки, чорний гумор та ін.) і кінесична (пози, жести, міміка) поведінка інформаторів.

Зазвичай, неприйняття «чужого» у значній частині населення гіперболізовано переноситься на міжкультурне посередництво, що виразно виражається через відмову спілкуватися російською мовою навіть серед російськомовних українців та росіян в Україні, вчити російську мову у навчальних закладах різних рівнів, дивитися російськомовні канали та передачі, користуватися російськими пошуковими системами, поштовими сервісами та соціальними мережами в Інтернеті, купувати російські товари тощо. Та все ж у більшості опитуваних поняття «чужого» в мовному розрізі не існує, на-

впаки, це питання оцінюється як спекулятивно-провокативне, а російська чи інша мова не вважаються базовим індикатором патріотизму чи українськості.

У міжнетичному вимірі респонденти переважно літнього віку до категорії «чужих» інколи відносять євреїв, що пояснюється досвідом соціально-економічних взаємовідносин тісного співжиття («євреї завжди займали кращі посади, ніж українці», «євреї ніколи не голодували», «українець завжди потрапляв в кабалу до єврея»). Інформатори різного віку «чужими» називають циган, що стереотипно сприймаються як потенційні шахраї.

Опитування продемонструвало ставлення українців-християн до представників всіх інших конфесій, зазвичай, як дистанційне і відкрито неконфліктне. Так, католики та православні сприймають один одного як «своїх». «Чужими» інформатори християнського віросповідання східного та західного обрядів називали переважно мусульман («через жорстокість і конфліктність»), протестантів («через відступництво від істинного християнського вчення»), іудеїв («через повну ізольованість до всіх інших віровчень»), старообрядців («через закритість та настороженість до інших християнських гілок»). Після Євромайдану та в контексті досі триваючої війни, до розряду «чужих» потрапили навзаєм представники православної конфесії Київського і Московського патріархатів, а натомість помітно зменшилася дистанція між українцями-християнами та іншими конфесіями.

До розряду «чужих» потрапили й представники влади різних рівнів. Їх наділяють, зазвичай, лише негативними характеристиками (демагогія, нечесний прихід до влади, корупція на посаді, невиконання посадових обов'язків), що виявляється повною зневірою у спроможності влади до конструктивних дій. «Чужими» інформатори назвали людей з іншими життєвими поглядами, інтересами, цінностями, зокрема осіб нетрадиційної сексуальної орієнтації, представників деяких молодіжних субкультур (особливо агресивного спрямування). Зовнішня несхожість викликає «чужість» до людей з фізичними і психічними вадами.

У сучасній обрядовості «чужість» вибудовується через такі ментальні категорії, як час і простір у незворотний спосіб, тобто «чужий» час задає координати «чужого» простору, а не навпаки. Ключовим центром конструювання «чужості» у родинній площині є схема переходу від елімінації до інтеграції. Опозицію «свого»/«чужого» світів створюють два основних рівні ініціації. Перший стосується набуття нових соціальних ролей на певному життєвому етапі. Наприклад, вагітна-породілля («своя-чужа-своя»), нехрещена дитина-хрещена дитина («чужа-своя»), наречена-одружена («чужа-своя») тощо. Інший ілюструє перехід зі світу живих у світ мертвих. Конотації «чужості» увиразнюються через різні маркери втрати старих та набуття нових тілесних функцій. Окрім зміни ролей безпосередньо для самого ініціанта, семантику «чужості» окреслюють додаткові центри. Зокрема гендерний розподіл ритуальних ролей, а також конфлікт старої та конструювання нової традиції.

Хоча родинна приналежність не завжди є основним показником «своїсті», але все ж традиційно залишається для українців тим ядром, що визначає сприйняття «інших» поза родинною як потенційно «чужих». Тому нам вдалося простежити більше виявів «чужості» у родинній обрядовості, ніж у календарній. В останній образ «чужого» увиразнюється, насамперед, через культ вшанування предків і та ж сама, що і в родинній, опозиція старого/нового в контексті полеміки народного (автентичного чи стилізованого), радянського, західного й інтерпретованого нового («свого») варіантів.

Найповніше вияв «чужого», як показали результати дослідження, репрезентує тезаурусна концепція (під тезаурусом розуміється своєрідна мисленнєва категорія, що концентрично об'єднує поняття, марковані для людини онімом «свій»). Вона стверджує, що «своє» і «чуже» – це певні зони, концентричні кола, у центрі яких знаходиться людина (суб'єкт) та її рідне оточення, одні з них ближче, інші далі від центру. Ступінь «чужості» виникає в міру віддалення від центру, коли «свій» простір через ряд кордонів переходить у «чужий» [3].

Ставлення до «чужого» в основних аспектах міжкультурних діалогів показало, що загалом серед українців Вінниччини воно є толерантним. Поняття «ворог», «чужий», «свій» взаємопов'язані між собою, за певних умов ці категорії можуть переходити одна в іншу. Що стосується обрядової сфери, то у світоглядних уявленнях продовжують домінувати у певних редакціях ті образи «чужого», що сформувалися та закріпилися ще у традиційному суспільстві.

Отже, основними механізмами конструювання образу «чужого» та визначення градусу «чужості» є ментальність, традиція та відповідні історико-культурні обставини. Важливим у подальшому студіюванні виявів «чужості» є врахування двох базових чинників. По-перше, зміщення акцентів розвитку етносу з етнічного в соціокультурний простір, що через можливість конструювати свої ідентичності створює для людини багатоваріантні життєві стратегії, а відтак, потенційне збільшення площин вияву «чужості». По-друге, десакралізація старої й якісно інша сакралізація сучасної обрядової сфери дає нам нові неочікувані дискурси «чужого».

1. Замятин Д. *Геоспаціалізм: Онтологічна динаміка просторових образів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sociologica.hse.ru>.*
2. *Польові матеріали викладачів і студентів інституту історії, етнології і права Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (2010–2014 рр.). – Вінниця, 2014.*
3. Кузнєцова Т.В. Концепція «свій-чужий» у лінгвокультурологічних дефініціях // *Вісник СумДУ. Серія: Філологія.* – 2007. – № 2.

Zhmud N.V. The image of «the Other» in the socio-cultural environment of the Ukrainians in modern Vinnychchyna (by the materials of ethnographic field researches). In the article based on the results of ethnographic field researches are examined the forms of the image «the Other» in the socio-cultural environment of the Ukrainians in modern Vinnychchyna.

Key words: «the Other», socio-cultural environment, Ukrainians, Vinnychchyna, field researches.

